

I. Nyelv, nyelvészet és nyelvpedagógia

Dóla Mónika – Viszket Anita – Kárpáti Eszter – Kleiber Judit

A létigés határozói igeneves konstrukció a magyarban és a magyar nyelv tanításában

1. A tanulmány célja és felépítése

Tanulmányunkban egy speciális szerkezetet és annak magyar mint idegen nyelvi tanítását vizsgáljuk. Ez a létigés határozói igeneves szerkezet, amelynek a felépítése a következő: egy igekötő vagy más igemódosító, a létige ragozott alakja és az ige -*VA* képzős határozói igeneves alakja (lásd (1), (2c), (2d)). Jelenlegi elemzésünket korlátozzuk a létige *van* alakjának ragozott változataira, beleértve ebbe a múlt idejű alakot is (*volt*), és csak említés szintjén térünk ki a *lesz* (*lett*) alakokra, ugyanis utóbbiak használatára némileg más szabályok vonatkoznak.

(1) igekötő + *van/volt* ragozott alakja + ige határozói igeneves alakja

A határozói igenév használatát ebben a vizsgált speciális szerkezetben más feltételek szabályozzák, mint általában, ahogy ezt a (2) példasorozatban illusztráljuk: míg a *pirulva* szó állapothatározóként tökéletes (2a), addig a létige mellett már csak igekötővel használható (2b-d), és nem állhat a *lett* igés konstrukcióban (2e).

(2a) *Mari pirulva jött hozzám.*

(2b) **Mari pirulva van.*

(2c) *Mari el van pirulva.*

(2d) *Mari el volt pirulva.*

(2e) **Mari el lett pirulva.*

A vizsgált szerkezetet röviden [VM+BE+V_{ADV}]¹ szerkezetnek nevezzük. A célunk ebben a tanulmányban a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetre vonatkozó eddigi szakirodalmi megállapítások összefoglalása és kiegészítése, valamint a szerkezet taníthatóságának vizsgálata a magyar mint idegen nyelv oktatásában.

A második fejezetben először ismertetjük a vizsgált szerkezet típusokat (2.1.), majd a nyelvtanításban felmerülő problémás kérdéseket és tapasztalatokat tárgyaljuk (2.2.). A harmadik fejezetben összefoglaljuk az eddigi szakirodalmi megállapításokat, és kiegészítjük a saját észrevételeinkkel: ezzel megalapozzuk a *mit tanítsunk* kérdésre adható választ is. Amellett érvelünk, hogy ezt a speciális szerkezetet konstrukcióként érdemes felfogni és tanítani, ezért – a bizonyítást megelőlegezve – konstrukcióként (is) hivatkozunk rá. A negyedik fejezetben ismertetjük a javaslatainkat a *mikor és hogyan tanítsuk a szerkezetet* kérdésekre vonatkozóan, végül az ötödik fejezetben összefoglaljuk a legfontosabb megállapításainkat.

¹ VM: igemódosító (*verbal modifier*), BE: a *van* létige, V_{ADV}: határozói igenév

2. A vizsgálat tárgya

A magyar nyelv beszélői több száz éve használják a létigés határozói igeneves szerkezetet, ahogyan erről középkori kódexeink is tanúskodnak, megítélése azonban mintegy másfél évszázada meglehetősen negatív. Az 1860-as években nyelvhelyességi ideológiák (Lanstyák 2014) hatása alatt a *lett*-es szerkezetet tévesen „erőszakos német betolakodóként értelmezték” (Török 2023: 140), a *van*-os kifejezés „helyes”, „magyaros” használatát pedig a cselekvést kifejező tranzitív igékre korlátozták (pl. *elront valamit – valami el van rontva, megold valamit – valami meg van oldva*), többek között a történést kifejező intranszitiv igékkel szemben (pl. *elázik valami – valami el van ázva, megsül valami – valami meg van sülvé*) (Károly 1959). A nyelvemvelői viták nyomán a stigmatizáció végül a teljes szerkezetre kibővült, és széles körben elterjedt. A laikus beszélők ma is feleslegesnek, helytelennek, magyartalan germanizmusnak, vagy egyszerűen csúnyának titulálják mind a *lett*-es, mind a *van*-os formákat; a létigés határozói igeneves szerkezetet eleve kerülendőnek vélik. Mindezek ellenére az élőnyelvben ma is rendkívül gyakran találkozni olyan alakokkal, mint *le volt kapcsolva a villany, el van törve a lábam, el lett halasztva a megbeszélés* vagy *nagyon el leszünk fáradva* stb.

A továbbiakban összefoglaljuk, hogy a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet típusai hogyan csoportosíthatók az ige jól megragadható tulajdonságai alapján, illetve ismertetjük a szerkezet tanításával kapcsolatos megfigyeléseinket is. Ezekre a csoportokra a tanulmányunk későbbi fejezeteiben mint 1-es, 2-es, 3-as csoportokra hivatkozunk.

2.1. A [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet legfontosabb sajátosságai

A vizsgált [VM+BE+V_{ADV}] szerkezeteket három csoportba soroltuk: a csoportosításunk alapja a szerkezetben szereplő ige argumentumszerkezete (Bene 2008; 2011/2020; Laczkó 2000). Az argumentumszerkezetük alapján az igék lehetnek tárgyias vagy tárgyatlan, utóbbi esetben mediális (unakkuzatív, vagyis páciensi alanyú) vagy unergatív (bennható, vagyis ágensi alanyú) igék (Perlmutter 1978).

A következő példákban először olyan mondatokat szerepeltetünk, amelyek a határozói igenév alapjául szolgáló főigét ragozott alakban tartalmazzák: ezeket a mondatokat a *finit* kifejezéssel jelöljük meg, szakirodalmi példákat követve, pl. Lowe (2019), majd ezt követően adjuk meg a főige határozói igeneves használatát, konkrétan a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetet.

Az első csoportunkban a tárgyias igék szerepelnek. A tárgyias igék esetében az eredeti (páciensi) tárgy lesz a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet alanya, lásd a (3a) példában a *wifi*. A (4b) példában a *kovács*, az eredeti alany, nem lehet a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet alanya. A *vas*, az eredeti tárgy állhat a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet alanyaként (4c), de csak akkor, ha kiegészítjük az eredeti igét igekötővel.

(3a) *finit: A wifit kikapcsolták a munkások.*

(3b) *A wifi ki van kapcsolva.*

(4a) *finit: A kovács kalapálja a vasat. A kovács a vasat kalapálva dolgozik.* (lásd Bene 2011/2020: 20. példa)

(4b) **A kovács (a vasat) kalapálva van.*

(4c) *A vas ki van kalapálva.*

A második csoportunkba az intranszitiv igék kerülnek, de itt már megszorításokat kell alkalmaznunk, mert nem minden intranszitiv igéből képezhető a szerkezet. A mediális (unakkuzatív) igék eredeti alanya marad a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet alanya, ugyanis ezek az alanyesetű vonzatok páciens tematikus szerepűek (5a). Ebbe a csoportba soroltuk az ún. pszichikai igéket is, amelyek alanyának tematikus szerepe szintén nem ágens (5c):

- (5) finit: *A telefonom lemerült.*
 (5a) *A telefonom le van merülve.*
 (5b) finit: *Szonja elkekeredett.*
 (5c) *Szonja el van keseredve.*

Unergatív (bennható) igéből nem képezhető a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet, ugyanis az egyetlen argumentum ágens thematikus szerepű. Ide sorolhatók a gyakran emlegetett (6) típusú példák:

- (6a) finit: *A macska felmászott a fára.*
 (6b) **A macska fel van mászva a fára.*

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ilyen típusú szerkezeteket korlátozottan, de mégis használunk a beszélt nyelvben: erre a jelenségre is igyekszünk magyarázatot adni az elemzésünkben, lásd a 3.3. alfejezetet. Ilyen például a (7b) mondat:

- (7a) finit: *Az igazgató elutazott.*
 (7b) *Az igazgató el van utazva.* (Nádasdy 2002)

A harmadik csoportba soroltuk az olyan eseteket, amikor a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet nem az első két csoportban megadott szabályos módon jön létre: vagy a jelentés hordoz valamilyen többletet, vagy a forma tér el némileg a szabályostól. A (8) példában a jelentés nem vezethető le egyszerűen a finit ígés mondatból, a (9) példában pedig hiányozhat a szerkezetből az igekötő.

- (8a) finit: *Mari és Péter kitalálták a megoldást/ezt.* – ebből nem vezethető le az alábbi [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet:
 (8b) *Ki van ez találva.*
 (9a) finit: *Mari és Péter kinyitották / bezárták a boltot.* – igekötővel is működik (9b), de a köznyelvben megszokottabb az igekötő nélküli változatban (9c) a [VM+BE+V_{ADV}]:
 (9b) *Ki van nyitva / Be van zárva a bolt.*
 (9c) *Nyitva / Zárva van a bolt.*

Összefoglalva az eddigieket: három csoportba osztottuk a vizsgált szerkezetbe tartozó példákat, és ezekre a csoportosításokra visszautalunk a tanulmányunk további fejezeteiben. A következő alfejezetben megmutatjuk, hogy az itt ismertetett szerkezetek hogyan jelentek meg eddig a magyar mint idegen nyelv oktatásában, és hogy egy, a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetet alapfokon bemutató MID-tananyaggal nekünk milyen tapasztalataink vannak.

2.2. A [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet tanítása (kihívások)

A létigés határozói igeneves szerkezetet a legtöbb magyartankönyv nem tanítja. Ennek egyrészt az lehet az oka, hogy mivel – ahogy a 2. fejezet elején írtuk – a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet nyelvi megítélése még mindig ellentmondásos, ugyanakkor az efféle attitűdökre vonatkozóan nem rendelkezik kellő ismerettel (kezdőbb és/vagy magyarországi nyelvi szocializációban nem részesült) nyelvtanuló, a szerzők úgy vélik, jobb elkerülni ezt a kifejezésmódot: a tanításban a létigés határozói igeneves megoldás helyett (10) múlt idejű igealakok használatát javasolják, főleg intranszitiv igék mellett (11) (vö. Hegedűs 2004: 139).

- (10) A telefonom le van merülve.
 (11) A telefonom lemerült.

Másrészt az lehet az oka annak, hogy a magyar nyelv tanításában nem, vagy csak nagyon korlátozottan jelenik meg a kérdéses szerkezet, hogy a nyelvkönyvek többnyire a sztenderd írott köznyelvi normát mutatják be, ebben pedig kétes a megbélyegzett létigés határozói igeneves kifejezések elfogadhatósága. Emellett valószínűleg nem tagadják sem a tananyagírók, sem a nyelvtanárok, hogy a beszélt nyelvnek² egy igen gyakori formájáról van szó (pl. *meg vagyok döbbenne, be van zárva*). A kifejezést a mai nyelvtudomány már egyáltalán nem ítéli el *ab ovo*, és a szerkezetnek egy korszerű, deskriptív, kommunikatív szemléletű nyelvoktató tananyagban is meglehet a maga helye, ha körültekintően van bemutatva, megfelelően van szemléltetve, és megfelelő kommunikációs kontextusokba van ágyazva.

Kihívás előtt áll tehát, aki a létigés határozói igeneves szerkezetet tanítani szeretné a nyelvtanulóknak: Mikor tanítsa? Mit mondjon róla? Hogyan mutassa be? Hogyan gyakoroltassa és hívja elő a szabad produkcióban? A kihívással bátran szembenéztek a *MagyarOK* (Szita & Pelcz 2023) nyelvkönyv szerzői, akik alapfokon tanítják a szerkezetet. A B1⁺ kötet szolgáltatásokkal, gépekkel, készülékekkel, termékekkel stb. foglalkozó 4. fejezetében kerül terítékre a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet a „sérült áru” témakörben, ahol találó módon képek szemléltetik azoknak a tárgyaknak az állapotát, amelyek „meg lettek rongálva”, „meg vannak sérülve” (1. ábra).

17. Gondok, gondok

a) Mi baja van a terméknek? Írja a vonalra!

~~A csészének le van törve a füle.~~ – A váza el van törve. – A könyv lapjai össze vannak tépve. – A zokni ki van lyukadva.
 – A fejhallgató ketté van törve. – Az okostelefon képernyője meg van repedve.

1.
 2.
 3.
 4.
 5.
 6.

Igenevek (2.): határozói igenév állapot kifejezésére → 60. oldal

1. ábra: A [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet a MagyarOK B1⁺ tankönyvben (Szita & Pelcz 2023: 78)

² Hegedűs (2004: 139) szerint „[k]ülönösen a szlengben sokszor hallhatjuk ezeket a szerkezeteket: *Maga ki van rúgva! (...)* *Le vagyok égve*” stb.

A kapcsolódó munkafüzeti táblázat szerint (2. ábra) a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet funkciója valamilyen állapot leírása, formai megvalósulása pedig (állító mondatban) 'igekötő + *van(nak)/volt(ak)/lesz(nek)* + határozói igenév'. A létige ragozási paradigmája és a *lett* nem jelenik meg, a példamondatokban ugyanakkor változatos típusú – ti. tranzitív ágentív: *eltép, eltör* és intranszitiv nem-ágentív: *kilyukad, elfárad* – igeik szerepelnek. A leírás így azt sugallja, hogy a szerkezet harmadik személyben korlátlanul használható dolgok és személyek állapotának a leírására tetszőleges igekötős ige mellett, tetszőleges kontextusokban. Nem található információ arra vonatkozóan, hogy milyen szemantikájú igékből állítható elő a szerkezet grammatikai megszorítások nélkül és azok mellett (vö. 2.1. fejezet 1-es, 2-es és 3-as csoport), és arról sem esik szó, hogy milyen pragmatikai (és szociokulturális) feltételek mellett használható a kifejezés (pl. beszélői szándék, nyelvhelyességi ideológiák és attitűdök).

IGENEVEK (2.): a határozói igenév állapot kifejezésére

Forma és funkció

Ezzel a szerkezettel állapotot írunk le.

A váza **el van törve**.

A zokni **ki van lyukadva**. A lyuk **nincs megvarrva**.

A könyv **ki van nyitva**. A lapjai **el vannak tépve**.

↓
van/vannak + határozói igenév (-va/-ve)

Szórend

Állítás: igekötő + <i>van/vannak</i> + igenév igekötő + <i>volt/voltak</i> + igenév igekötő + <i>lesz/lesznek</i> + igenév	A váza el van törve . A zokni ki van lyukadva . A könyv lapjai el vannak tépve . A professzor neve ki volt írva az ajtóra. A túrázók este el lesznek fáradva .
Tagadás: <i>nincs/nincsenek</i> + igenév <i>nem volt/voltak</i> + igenév <i>nem lesz/lesznek</i> + igenév	A váza nincs eltörve . A könyv lapjai nincsenek eltépve . A professzor neve nem volt kiírva az ajtóra. A túrázók este nem lesznek elfáradva .

Az igenév képzése → 33. oldal

2. ábra: A [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet a MagyarOK B1⁺ munkafüzetben (Szita & Pelcz 2023: 60)

A munkafüzetben és a Munkalapok elnevezésű kiegészítő anyagban található gyakorlatok (3. ábra) transzformáció jellegűek: múlt idejű igei szerkezetet tartalmazó mondatokat kell jelen idejű létigés határozói igeneves szerkezetet tartalmazó mondatokká alakítani, és vissza. Noha a feladattípus praktikus eszköze lehet a formális gyakorlásnak, és arra is alkalmas lehet, hogy megmutassa, hogy egy múltban véghezvitt cselekvés és egy jelenben tapasztalható állapot hogyan köthető egymáshoz, ugyanakkor burkoltan azt a látszatot kelti, hogy a két szerkezet típus funkcionálisan ekvivalens. A kontextus nélküli oda-vissza történő mondatátalakítás a két formát inkább egymás mellé helyezi, mintsem kontrasztba állítja: nem tematizálja azt a nagyon fontos mozzanatot, hogy a létigés határozói igenevet (alap esetben) akkor használjuk, amikor valamilyen cselekvés eredményeképp tartós állapotváltozás jön létre, és ezt az eredményként előálló állapotot szeretnénk fontosként feltüntetni, nem pedig a cselekvés végrehajtóját, illetve kiindulópontját vagy éppen magát a folyamatot profiláljuk (Hegedűs 2004: 139).

6. Mi a helyzet?

1. Buli után. Nem tudom, hogy történt, de most láttam, hogy ...

1. a kilincs letörött → **le van törve a kilincs.**

2. kiégették a kanapét →

3. kiöntötték padlóra a narancslevet →

4. kiürítették teljesen a hűtőt →

5. felborult a virág a teraszon →

6. leverték a képet a falról →

7. valaki kinyitotta az összes ablakot →

8. senki nem csukta be a bejárati ajtót →

Irány az általános iskola. Mindennel készen vagyok?

1. Be van pakolva a táskába. → **Bepakoltam a táskába.**

2. Ki van mosva a tornaruha. →

3. Ki vannak hegyezve a ceruzák. →

4. Meg van írva a leckém. →

5. El van pakolva az uzsonna. →

6. Meg van töltve a kulacs. →

7. Ki van készítve az ünneplő ruhám. →

8. Fel vagyok készülve mindenre. ☺ →

3. ábra: Transzformációs gyakorlatok a MagyarOK B1⁺ Munkalapokban (Szita & Pelcz 2023)

A tananyagban a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet egy másik alfunkciója is megjelenik: „érzések” kifejezése (4. ábra). A jelenség azonban egyetlen, kontextus nélküli, tulajdonképpen esetleges szókincsbővítő gyakorlat erejéig kap figyelmet, és nem kapunk magyarázatot a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetet tartalmazó lexikális egységeknek sem a nyelvtani (pl. pszichikai ige), sem a nyelvhasználati vonatkozásait illetően (pl. kifejezés stílusa, használati köre és gyakorisága). Jóllehet idiomatikus kifejezéseket (pl. *fel vagyok dobva*, *le vagy ejtve*) – ezen a nyelvtudási szinten különösen – nehezen tudják párosítani a tanulók a megadott elemekkel, ugyanakkor a szerzők jó érzéssel tapintanak rá a kérdéses szerkezet egy gyakori használati körére, ami pedig nem más, mint emberek érzelmi és mentális állapotainak a kifejezése. A létige ebben a gyakorlatban egyes szám első személyben szerepel (pl. *nagyon meg voltam lepődve*, *el vagyok fáradva*).

16. Érzések és viselkedések. Keresse meg a hasonló jelentésű mondatokat!

~~Fel vagyok dobva.~~ – Meg vagyok sértve. – Meg vagyok bántva. – Erről meg vagyok győződve. – El vagyok fáradva.
– Fel vagyok háborodva. – Erre nem voltam felkészülve. – Nagyon meg voltam lepődve. – Le vagy ejtve.

1. Jó kedvem van. = Fel vagyok dobva.

2. Ez váratlanul ért. Meglepetés volt. =

3. Nem érdekel. =

4. Valami felháborított, dühös vagyok. =

5. Elfáradtam. Fáradt vagyok. =

6. Megsértődtem. =

7. Biztos vagyok benne, hogy ez így van. =

8. Nagyon meglepődtem. =

9. Valaki megbántott. =

4. ábra: Érzelmi és mentális állapotokat kifejező [VM+BE+V_{ADV}] kifejezések
a MagyarOK B1⁺ munkafüzetben (Szita & Pelcz 2023: 61)

Ahogy „a puding próbája az evés”, úgy a különféle nyelvi jelenségek tanításának lehetséges megoldásait is csak kipróbálás után lehet megítélni, illetve gyakorlati tapasztalatok révén lehet csiszolni. Amikor a Pécsi Tudományegyetemen ezzel a tananyagrésszel foglalkoztunk másodéves kínai magyar alapszakos hallgatóinkkal, több problémába is ütköztünk. A diákok a grammatikailag helyes mondatok mellett nagy számban alkottak agrammatikus mondatokat is. Többek között nehézséget jelentett az alany és a tárgy megkülönböztetése (5. ábra). Illetve általában elmondható, hogy míg a készen kapott, egészben megtanult kifejezéseket formailag jól használták (*meg voltam lepődve, el voltam fáradva*), maguktól sok szokatlan és/vagy hibás alakot produkáltak, és kreatívabb szövegekben túlhasználták a szerkezetet (6. ábra).

1. a kilincs letorott → le van torve a kilincs.

2. kiégették a kanapét → ki van égetve a kanapét.

5. ábra: Átalakítás gyakorlat megoldása (részlet)

El voltam bizonytalan, mert a konferencia egy részét nem értettem. Néha meg voltam unva, de ugyanakkor meg voltam lepődve, mennyi új dolgot tanultam. El voltam gondolkodva a témák mélységén. A nap végére teljesen el voltam fáradva.

el voltam aludva
le voltunk fotózva

6. ábra: Szabad fogalmazás (részletek)

Az esetleges tévesztéseken (pl. **el voltam bizonytalan*) túl előforduló szemantikai és pragmalingvisztikai hibák (Csontos–Dér 2019: 77) arra intenek, hogy a létigés határozói igeneves szerkezet tanításakor az általános „állapot” funkció megjelölésén, valamint a morfológiai és a szintaktikai jellegzetességeken felül másra is ki kell térni. Figyelembe kell venni az ige(név) szemantikáját, amely erős megszorításokat gyakorol a szerkezetre; szólni kell a kifejezés mint egész pragmatikájáról, hiszen csak így állítható szembe a múlt idejű igés kifejezéssel; és olyan kontextusokat kell használni a bemutatáshoz és a produkciós feladatokhoz, amelyek a kifejezést minél megfelelőbb és minél szemléletesebb szociokulturális és interakciós pragmatikai keretbe helyezik. Mindezt azért, hogy a tanulók minél kevesebb helytelen következtetést vonjanak le az egyes formák gyakoriságáról és megfelelőségéről.

Végül felmerül a kérdés, hogy a nyelvtanulás mely szakaszában érdemes explicit módon tanítani a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetet. A taníthatóság elve szerint (Pienemann 1984) bármely forma tanítása csak akkor lehet hasznos, ha egy fejlődési szekvencia következő szakaszát célozza meg, azaz a tanuló fejlődési szempontból készen áll rá, különben nincs hatása, vagy akár potenciálisan negatív hatásai lehetnek. A tanulmány következő fejezeteiben ezekre a kérdésekre igyekszünk válaszolni: Mit tanítsunk, hogyan és mikor?

3. Mit tanítsunk: a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet részletes elemzése

A 2.1 alfejezetben összefoglaltuk a vizsgált [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet legfontosabb sajátosságait, de nem foglalkoztunk a szerkezet részletesebb elemzésével. Ebben a fejezetben ismertetjük a határozói igenevekkel kapcsolatos szakirodalmi megállapításokat, és a saját kiegészítő észrevételeinket.

3.1. A határozói igenevek felépítése és fajtái

A nemzetközi szakirodalom többféle igenevet is megkülönböztet (lásd Laakso 2023: 112–113, 2. táblázat), ezek mindegyikének lényege, hogy az aktív, finit igeragozás helyett olyan todalékot kap az ige, ami lehetővé teszi számára a névszói jellegű viselkedést a mondatban. Az, hogy ez a todalék inflexiós vagy derivációs jellegű-e, egyelőre vitatott a szakirodalomban (lásd Kenesei 2000; É. Kiss et al. 2003; Bene 2008; 2011/2020; Lowe 2019). Az inflexiós jelleget erősíti, hogy az igenévi todalékok teljesen termékenyek, az igeneves alak gyakorlatilag minden igéből előállítható. A *-vA* todalékolt alakot³ általában a kötött töből hozzuk létre, kivéve a magánhangzóra végződő és a hangkivetéses töveknél: *fekszik – fekvve* vagy *feküdvve*; *visz – vívve*; *öregszik – öregevdve*; *jön – jövedve*; *de: fő – fővedve*; *zörög – zörögvedve*. Egyes gyakori igenél problémás, bizonytalan lehet az igenév képzése, pl: *eszik – ?évedve, ??evvedve, ??edvedve, ???eve*.

Laczkó (2000) meggyőzően érvel amellett, hogy a magyarban kétféle *-vA* határozói igeneves todalék van: a *-vA_{mód}* és a *-vA_{állapot}*. A tanulmányunk szempontjából a legfontosabb különbség a két *-vA* képző között, hogy a módhatározói *-vA* ágensi tematikus szerepet követel meg a finit ige argumentumai között (lásd 12-es példák), míg az állapothatározói *-vA* páciens tematikus szerepet (lásd 13-as példák). A 2.1-es alfejezetben megadott csoportokból tehát az 1. csoportba tartozó (tranzitív) igékből képezhető módhatározó, a 2. csoportba tartozó (intranszítív, mediális) igékből pedig állapothatározó. A 2.1-es fejezetben nem vontuk be a csoportosításokba az unergatív (intranszítív, ágensi alanyú) igéket, lásd itt a (12a), (13d) példákat. A (12c) magyarázatra szorul, mert mint mediális igének nem szabadna Laczkó (2000) gondolatmenete alapján módhatározóként grammatikusnak lennie, de Laczkó (2000) szerint a példában implicit

³ Jelen tanulmányban a határozói igenevek előállításakor a *-vA* todalékot vizsgáljuk, a *-vAn* todalékkal nem foglalkozunk, ugyanis a vizsgált [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetben nem használatos.

Okozót feltételezve találhatjuk meg a szükséges ágenst. A (12d) és (13d) példák a hiányzó ágensi, illetve páciensi tematikus szerep miatt agrammatikusak.

- (12) Módhatározói -vA
 (12a) Péter futva tette meg a távot.
 (12b) A kovács vasat kalapálva patkót készít.
 (12c) A labda gurulva lyukadt ki.
 (12d) *A levél lehullva keringett a levegőben.
 (13) Állapothatározói -vA
 (13a) Mari pirulva jött hozzám.
 (13b) A wifi kikapcsolva nem fogyaszt áramot.
 (13c) Pétert elesve találtuk.
 (13d) *Pétert futva találtuk.

Laczko (2000) megállapításaihoz képest mi némileg más eredményekre jutottunk a mondatok megítélésekor: a (12d) és a (13d) mondatokhoz találtuk hasonló felépítésű (tematikus szerepű), de grammatikus mondatokat:

- (12d') Peregye hullik a falról a vakolat [lásd Bartos 2009; Bene 2005]
 (13d') ?Pétert megvacsorázva találtuk. / ?Pétert magát halálra zabálva találtuk.

Úgy látjuk, hogy az ige argumentumszerkezetén túl a mondatban kifejezett eseményidő és aspektus is hatással van a határozói igenév használhatóságára. Ez az észrevétel is befolyásolta a későbbi javaslatainkat a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet tanításával kapcsolatban.

A határozói igenév speciális használatát, a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetet, ahogy a tanulmányunk bevezetésében már írtuk, komoly előítéletek kísérték és kísérik a mai napig. Ezzel kapcsolatban sok régi tudományos nyelvészeti elemzés is született, mi kettőt emelünk ki: Barkász (1874) és Simonyi (1907) írásait, mivel megállapításaik a modern nyelvtudomány eredményeit előlegezik meg. Mindkettőben közös, hogy régi magyar és kortárs irodalmi szövegekkel bizonyítják a szerkezet létjogosultságát, miközben bizonyos használatát elítélik, és germanizmusnak nevezik. Simonyi (1907) idézi Arany János jegyzeteit is a témában, aki konkrét kifejezésekkel kapcsolatban adta meg, hogy véleménye szerint helyesek vagy helytelenek. Összefoglalva a megállapításait feltűnik, hogy ő az igekötő nélküli szerkezeteket ítélte helytelennek:

- (14a) *A tanácsban holnap az lesz határozva, ...
 (14b) Mihelyt a tanácsban el lesz határozva, ...

Arany János, és őt követve Simonyi (1907) is azt hangsúlyozza, hogy a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetet a beállt állapot kifejezésére lehet használni (14b), mind tranzitív, mind intranszítív igéknél, míg a folyamat kifejezésére személytelen szerkezetben nem alkalmas (14a).

Ezek a megállapítások a legfontosabb szempontokból egybecsengenek a modern nyelvészeti eredményekkel is. Mind a strukturalista/generatív (Bene 2008; 2011/2020), mind a kognitív (Tolcsvay 2017) leírások ugyanazokat a jegyeket emelik ki: a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetekben mindig kell, hogy legyen igekötő, valamint ezek a szerkezetek új állapotot, illetve a mozgás végpontját jelölik, ezért az alany mindig állapot- vagy helyváltoztatáson megy keresztül, és ennek eredményeként jut egy új állapotba. De míg a határozói igenév morfológiai értelemben minden igéből létrehozható, addig a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetben nem minden ige

használható. A következő alfejezetben a [VM+BE+V_{ADV}] használatának korlátait járjuk körül, a 2.1 alfejezetben megadott csoportosításaink mögé további szakirodalmi érveket is felsorakoztatva.

3.2. A [VM+BE+V_{ADV}] használatának korlátai

A 2.1. és 3.1. alfejezetekben összefoglalt megállapításokat egybevetve arra a következtetésre juthatunk, hogy a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet kizárólag az állapothatározói -vA-val képezhető, hiszen csak ez tesz eleget annak a 2.1-ben megfogalmazott kritériumnak, hogy a mondat alánya nem lehet ágens.

Vizsgáljuk meg egy kicsit alaposabban ezt a szerkezetet! A (15–16) példasorból kiderül, hogy nem feltétlenül csak igekötővel fejezhetjük ki a [BE+V_{ADV}] szerkezetet.

- (15a) Nyitva / Zárva van a bolt. (lásd 9b)
- (15b) A levél közjegyző által van hitelesítve (Bartos 2009: 97, 24a)
- (15c) Festve van a pad. (Bartos 2009: 88, 17b)
- (15d) A földre van dobva a kulcs. (Bartos 2009: 88, 17c)
- (15e) A kacsza pirosra van sütvé^{/?}sülve.
- (16a) A szoba (épp) takarítva van. (Bartos 2009: 88, 20a)
- (16b) Kati haja (mindig/gyakran) aranyfésűvel van fésülve (Bartos 2009: 89, 21a)

A (15) példák azt mutatják, hogy az igekötőn kívül egyéb bővítmények is kitölthetik az igemódosítói helyet, sőt, maga a határozói igenév is kerülhet a kopula igemódosítójába, ezáltal kifejezve a szerkezet rezultatív jellegét. A (16) példák azonban egészen mást mutatnak: a (16a) végpont vagy új állapot helyett a folyamatot írja le, a (16b) pedig generikus/habituális eseményt.

Bartos (2009) generatív szintaktikai elemzését nyújtja a -vA toldalékú igeneveknek, és ebben a korábban említett Laczkó (2000), É. Kiss et al (1998), Kenesei (2000), Bene (2005; 2008; 2011/2020) tanulmányokkal szemben amellet érvel, hogy nem releváns a mód- és állapothatározói -vA megkülönböztetése (ahogy annak a tárgyalása sem, hogy ez a vizsgált toldalék inflexió vagy derivációs toldalék-e). Elemzésében Komlósy (1992) és Kertész (2005) megállapítását követi az egyetlen -vA toldalék feltételezésében, noha az előbbi megoldásával vitatkozva, az utóbbiét pedig továbbfejlesztve. Bartos (2009) megállapításaiból számunkra a magyar mint idegen nyelvi oktatási célt szem előtt tartva a leglényegesebb, hogy a -vA toldalékú igenevek bemenetéül szolgáló igék olyan finom, aprólékos szemantikai jegyeire kell hivatkoznunk a szerkezetek leírásakor, hogy nem valószínű, hogy ezek a bonyolult jegyek a mondatok generálásának alapjául szolgálhatnak: sokkal valószínűbb, hogy inkább a szemantikai interpretáló komponensnél lehet megragadni ezeknek a szerkezeteknek a tulajdonságait.

Tóth (2000), és őt követve Bartos (2009) hívja fel a figyelmet a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetnek arra a jellegzetességére, hogy mivel általában eredményállapotot fejezünk ki vele, nem használhatunk a mondatban időmódosítókat, lásd (17a–b), és *által*-os szerkezetben sem tehetjük ki az alanyt, lásd (17c):

- (17a) *A levél egy perc alatt meg volt írva. (Tóth 2000: 204, 5)
 (17b) ??A nap végén teljesen el voltam fáradva.
 (17c) *A fal le van festve a fiú által. (Tóth 2000: 204, 6)

De az utóbbi tiltás felülírható, ha a megjelenő ágens valamilyen módon jellemzi az eseményt vagy az állapotot, lásd a (18) példasort (Bartos 2009: 89–90, 24):

- (18a) A levél közjegyző által van hitelesítve.
 (18b) A kép híres festő által van festve.
 (18c) ??A kép Mari / egy barátom által van festve.

A (17a–b) mondatok a *lett* vagy *lesz* segédigével grammatikusak (a 17b csak a *lesz*-szel): ugyancsak használhatóvá válnak a szerkezetben bizonyos határozók, amelyek a *van/volt* segédigékkel nem használhatóak, lásd a (19) példasort:

- (19a) A levél *gyorsan/ *könnyen/jól meg van/volt írva.
 (19b) A levél gyorsan/könnyen/jól meg lesz/lett írva.

Mivel ezeknek a különbségeknek a feltárása eltávolítana tanulmányunk fő gondolatmenetétől, ezért itt nem tárgyaljuk: egy következő kutatás témája lesz a három segédige viselkedésének részletesebb összehasonlítása. Annyit előljáróban mindenképpen fontos megjegyeznünk, hogy a *lesz* igealak kettős jelentésű: egyrészt tekinthető a *van* jövő idejű alakjának, és ebben a jelentésében a vizsgált [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetben a *van* és a *volt* alakokhoz hasonlóan viselkedik: ez jól látható a 2.1 alfejezetben definiált 1. csoportban, a tranzitív igék esetében, amennyiben nem bővítjük a szerkezetet például határozókkal. Másrészt tekinthető a *lett* 'vált' igealak jelen idejének, és mint ilyen, eltér a használhatósága a *van* és *volt* alakokétól, ahogy ezt a (19) példasor is mutatja.

A (20) példasorban egy másik problémára hívjuk fel a figyelmet: a vizsgált szerkezettel leírt állapotváltozás nem jelentheti a szerkezet alanyának a megsemmisülését (ahogy erre Alberti (1996) is rámutat):

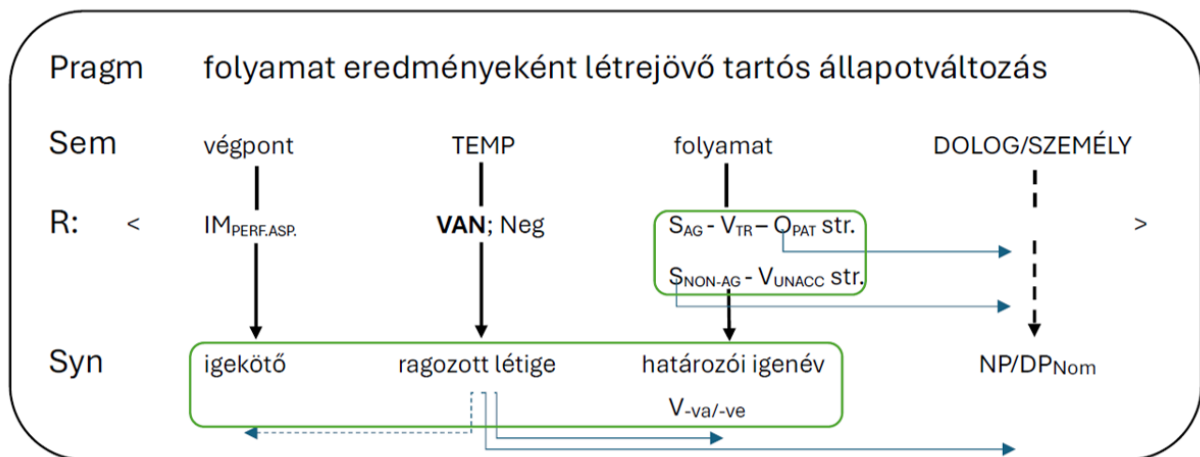
- (20a) ??A papír el van égve.
 (20b) A papír meg van égve.
 (20c) A pohár el van törve.
 (20d) A pohár eltörött.

A (20a) és (20b) között az a különbség, hogy a (20a) azt kellene, hogy jelentse, hogy a papír megsemmisült, de erre a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezet úgy tűnik, nem alkalmas. A (20c) éppen ezért nem azt jelenti, hogy a pohár használhatatlanra törött (mint amit a (20d) jelenthet), hanem hogy megrepedt, kicsorbult, vagyis megsérült, de nem semmisült meg.

Összefoglalva az alfejezetünk tanulságait: a [VM+BE+V_{ADV}] szerkezetre vonatkozó szinte minden szabályra találunk kivételt. Ez nem azt jelenti, hogy a szerkezettel kapcsolatban nem fogalmazhatóak meg szabályok, hanem inkább azt, hogy ezek (Bartos (2009) gondolatmenetét követve) nem generáló, inkább interpretáló szabályok, ezért praktikusnak tűnik konstrukcióként definiálni a vizsgált szerkezetet.

3.3. Konstruktíós megközelítés

A [VM+BE+V_{ADV}] létigés határozói igeneves konstrukció (7. ábra) egyedi módon ötvöz formális (elemek, szerkezet) és funkcionális (jelentés, használat) jegyeket. Egyszerre kell rá 'kódként' és 'inferenciaként' tekinteni (vö. Ariel 2010: 93–119). Egyrészt úgy kell megközelíteni, mint formát, illetve formák speciális kombinációit, melyekhez konvencionális és kontextusfüggetlen módon kapcsolódnak igazságfeltételek segítségével megadható jelentések (grammatika és szemantika) (vö. 3.1, 3.2.). Másrészt tekintettel kell lenni arra, hogy a diskurzuskontextusban használt megnyilatkozással (illetve abból) milyen nemkonvencionális, kontextusérzékeny, igazságfeltételekkel nem megadható jelentéseket – szándékokat, következtetéseket – implikálhat és vonhat le a beszélő–hallgató (pragmatika).

7. ábra: A [VM+BE+V_{ADV}] létigés határozói igeneves konstrukció

A 'kód' szintjén a [VM+BE+V_{ADV}] konstrukció egy rögzített, egyedi szintaktikai mintázatot foglal magában, amely egy analitikus határozói állítmányi szerkezetből és egy ige–argumentum szerkezetből áll. A határozói állítmányi szerkezetben a határozói igenév (és annak igemódosítója) a létige argumentuma, és ez határozza meg a folyamat típusát – az alapszót képező ige szemantikája alapján. A VAN létige a folyamat lehorgonyzásáért felelős; grammatikai jelentést fejez ki: a folyamat típusának időbeli megvalósulását, valamint a számot és személyt. Az ige–argumentum szerkezetben az igenév alapszava lehet tranzitív (lásd 2.1. fejezet 1-es csoport): a folyamat itt egy szándékosan végrehajtott cselekvés, amelyet egy cselekvő hajt végre egy entitáson, annak állapotát (vagy helyét) megváltoztatva. Ebben az esetben a tranzitív ige tárgy páciens tematikus szerepű alanyként jelenik meg a szerkezetben. Az alapszó lehet mediális is (lásd 2.1. 2-es csoport): a folyamat itt egy esemény, amely egy entitással történik. Ebben az esetben a mediális ige alanya nem-ágensi alanyként jelenik meg a szerkezetben.

A [VM+BE+V_{ADV}] konstrukció mint absztrakt nyelvi kifejezés speciális értelmezés alá vonja összetevői jelentéseit. Alapértelmezett szemantikai tartalomként egy eredménytípusú szituációhoz kötődik, ahol a folyamat eredménye egy tartós állapotváltozás létrejötté. Az 'inferencia' szintjén pedig a beszélő elsődleges szándéka az, hogy ezt a momentumot helyezze a figyelem középpontjába – szemben a cselekvés folyamatával, a cselekvővel/kiváltóval, vagy azzal a ténnyel, hogy külső ágens okozta.

Ez az egészes konstrukcionális jelentés maga alá vonja a szerkezetbe belépő elemeket, így, ha a beszélő–hallgató egy ebben a formában megfogalmazott megnyilatkozással találkozik, azt a következtetést vonja le, hogy valami olyasmit szándékoztak közölni, hogy az említett

dolog vagy személy tartósan megváltozott állapotban van egy előzetes folyamat eredményeként. Ezt az olvasatot keressük akkor is, ha a szerkesztésmódnak egy számunkra szokatlan (furcsának, vagy akár helytelennek ítélt) példányát halljuk, pl. (21). Az ilyen kifejezések közül némelyik a gyakori használaton keresztül ‘bejáratódik’, adott jelentéssel elterjed, adott kontextusokban adott jelentéssel konvencionalizálódik, majd formulaszerűsödik és akár idiomatizálódhat is, pl. (22)–(25). Más rendhagyó szerkesztésű szósorhoz nem társul konvencionalizált jelentés; ezek szokatlanok, helytelenek maradnak, nem tudunk hozzájuk megfelelő olvasatot rendelni – legalábbis a jelen nyelvéllapotban: pl. (26).

- (21) ^(?)Ki vagyok nevetve?
- (22) Jóska el van utazva.
- (23) Le van futva a meccs.
- (24) Le vagyok égve.
- (25) Nagyon le van ülve a buli.
- (26) *Jóska el van távozva.

Végül – valószínűleg már a pragmatikán is túl – fontos információ az is, hogy az előzményhez kapcsolt tartós eredményállapot ilyen módon való kifejezése a formális nyelvhasználatban diszpreferált (vö. 2.2. fejezet eleje).

4. Javaslatok a nyelvoktatás számára

A fentiek alapján két nagy kategóriát javasolunk elkülöníteni a [VM+BE+V_{ADV}] konstrukcióval előálló kifejezéseken belül a magyar mint idegen nyelv pedagógiai grammatikájában, illetve a magyar nyelv tanításában: a tanulók által (1) analitikus szerkesztéssel előállítandó és (2) holisztikusan megtanulandó kifejezések kategóriáját.

Az (1)-es kategóriába a tranzitív alapigét tartalmazó a [VM+BE+V_{ADV}] kifejezések tartoznak, melyeket a tanulók analitikusan, vagyis szabályszerűségi vagy mintázatként, „grammatikaként” közelíthetnek meg (lásd 2.1. 1-es csoport). Képek és kérdések biztosítják a módszertani keretet az első lépéshez: a megfigyeléshez és az összevetéshez (pl. 8. ábra). A bal oldali képen egy előzményként megjelenített kétszereplős dinamikus szituáció látható: egy olyan folyamat, ahol egy cselekvő (ágens) szándékosan, akaratlagosan végrehajt egy cselekvést egy entitáson (páciens) – úgy, hogy megváltoztatja annak állapotát (vagy helyét); ti. *XY kivasalja az inget*. A kapcsolódó kérdés ez: *Mit csinál ...?* A jobb oldali képen az előzmény eredményeként beálló egyszereplős statikus szituáció volna látható: egy olyan állapot leírása, amibe az entitás (páciens) tartósan belekerült (pl. *ki van vasalva az ing*). A kapcsolódó kérdés lehet ez: *Mi van a(z) ...-val/vel?* (*Milyen állapotban van? ill. Hol van?*).

A tanulók megfigyelik és összevetik a dinamikus előzmény és a statikus eredményállapot helyzeteket, valamint az azokat megjelenítő szerkezeteket. Az előzményként bemutatott jelenet egy dinamikus szituáció (alany–ige–tárgy szerkezet), ahol a figyelem a cselekvőre, illetve a folyamatra irányul. A folyamat során a cselekvő szándékosan tesz valamit (ez az ágens szereplő a mondat alanya), amit pedig tesz, az egy időben kiterjedő, végponttal rendelkező cselekvés (ragozott igekötős ige), és ezt olyan módon szenved el egy dolog vagy személy, hogy tartósan megváltozik tőle az állapota vagy a helye (ez a páciens szereplő az ige -(V)t ragos tárgya). A folyamat eredményeként előálló jelenet statikus szituáció (létigés határozói igeneves szerkezet), ahol egyetlen szereplő van: a nominatívusz esetben álló páciens szerepű alany. A figyelem az ő eredményként kialakult tartós állapotára irányul (határozói igenév), erről szól az állítás (a létigével).

8. ábra: Valaki kivasalja az inget vs. Ki van vasalva az ing (a kép forrása: ChatGPT)

Második lépésben tágabb szituációs kontextusban mutatjuk be a konstrukciót, a vele asszociált pragmatikai szándék alapján⁴. Ehhez jó technika lehet a *Minden készen van?* névre keresztelt *checklist* (teendőlista) feladat, amikor valamire vagy valahova készülve⁵ szisztematikusan listázzuk az elvégzendő feladatok kívánatos eredményét. Például abban a kontextusban, hogy reggel indulunk az egyetemre, készíthetünk egy, a 9. ábrához hasonló listát. A tanulók feladata lehet az, hogy válogassák ki, melyik elem releváns reggelente: ami szerintük releváns, azt pipálják ki (pl. *a könyveim el vannak pakolva*), ami szerintük nem az, azt ikszeljék be (pl. *a fürdőruhám ki van mosva*).

Checklist (teendőlista) – indulok az egyetemre

- A könyveim el vannak pakolva.
- A telefonom fel van töltve.
- A tűzhely el van zárva.
- A cicám meg van etetve.
- A számítógép ki van kapcsolva.
- A padlás ki van takarítva.
- A nyaralás le van foglalva.
- A kulacsom fel van töltve.
- A fürdőszobában a villany le van kapcsolva.
- A fürdőruhám ki van mosva.
- Az asztal meg van terítve.
- A házim meg van csinálva.

9. ábra: Checklist (teendőlista)

⁴ Idézet egy kínai magyar szakos hallgatónk szakdolgozatából „A kínai gondolkodási logika egyik alapelve a kontextus hangsúlyozása. A kínai nyelvben a kontextus minden, és egy szó vagy kifejezés jelentése attól függően változhat, hogy milyen kontextusban használják. Ezért alapvető fontosságú, hogy amikor kínai diákoknak tanítunk magyar nyelvet, minél több kontextuális információt adjunk, és segítsünk nekik megérteni, hogy a különféle szavakat, kifejezéseket, toldalékokat és konstrukciókat milyen adott, illetve milyen különböző kontextusokban használják. Alapvető fontosságú, hogy a mondatnál nagyobb legyen a kontextus: szituáció-szintű. Ezt rövid szövegekkel, párbeszéddekkel, jelenetekkel, történetekkel meg tudjuk valósítani. Ezek lehetnek írásban, de még jobb, ha kép kíséretében használjuk őket (rajzok, fotók, filmek).” (Yue Tianqi 2023: 28)

⁵ Fontos, hogy az 'előtte' mozzanatot ragadjuk meg, mivel az 'utána' helyzetben sokszor a *lett* alak lesz megfelelőbb (pl. egy házibuli után felmérjük a károkat).

Ezután a tanulók maguk is készíthetnek hasonló listákat különféle témakörökben, például utazás, nyaralás vagy vendégség előtt, akár képek alapján (lásd 10. ábra), és társaik feladata lehet kitalálni, hogy hova, mire készül a listát összeállító diák.

Vendégség előtt

- A vacsora meg van főzve.*
- Az asztal meg van terítve.*
- A lakás ki van takarítva.*

10. ábra: Tematikus checklist kép alapján (a kép forrása: ChatGPT)

Csakis ennek a konstrukciónak a megértése után érdemes a konstrukció 2. típusát bevonni a tanításba (lásd 2.1. 2-es csoport): az olyan eseteket, ahol intranzitív, dinamikus (állapotváltozást kifejező), experiens alanyú mediális (pl. *eltörik*, *megfázik*), illetve pszichikai alapige (pl. *meglepődik*, *felháborodik*) szerepel a létigés határozói igeneves szerkezetben. Az ilyen esetben megjelenített eredményállapot (pl. *Szonja el van keseredve*, lásd (5b)) előzménye egy olyan folyamat, ahol egy átélő (nem akaratlagosan cselekvő) szereplővel megtörténik egy esemény: megváltozik az állapota (pl. *Szonja elkeseredik*). Az alany-ige és a [VM+BE+V_{ADV}] konstrukció alanya is az átélő szereplő, de míg az előzőben a dinamikus folyamatra irányul a figyelem, addig az utóbbiban a bekövetkezett statikus állapotra. Jól szemléltethető ez a különbség egy mozgóképpel (vagy annak hiányában a változást jelölő nyíllal) (kérdés: *Mi történik Szonjával?*) és egy statikus képpel (kérdés: *Hogy van Szonja?*) (11. ábra).

11. ábra: Szonja elkeseredik vs. Szonja el van keseredve (a kép forrása: ChatGPT)

Ahogy azonban fent leírtuk, a konstrukciónak erre a 2. típusára erős megszorítások vonatkoznak: 'kód'-alapon (pl. az ige vonzatkerete és/vagy jelentése alapján) nem határozható meg egyértelműen – vagy a nyelvtanítás számára célszerűen redukált egyszerűséggel – azoknak az igéknek a köre, amelyek használhatók ebben a szerkezetben (pl. a *megharagszik* igen, míg a *megneheztel* nem; vö. *meg van (rám) haragudva*, de **meg van (rám) neheztelve*). Emiatt alacsonyabb nyelvtanulási szinteken az itt szóba jöhető kifejezések tanításához inkább a lexikális megközelítést javasoljuk. Ez lenne a tanulók által holisztikusan megtanulandó kifejezések kategóriája.

Ebben a (2)-es kategóriában a konstrukció olyan példányait, mint *fel van háborodva*, *meg van sértődve*, *meg van ijedve*, *meg van győződve*, *el van fáradva*, *meg van fázva* stb. lexikai egységekként (kész kifejezésekként) lehetne tanítani, a lexikatanításban megszokott módszertani megfontolások mellett (pl. komplexitás vs. gyakoriság; jelentésalapú csoportok;

forma, jelentés, használat) és eljárásokkal (szókártyák, drámatechnikák, szerepjáték stb.) (lásd pl. Dóla 2020: 70–82). Ugyanígy lehetne kezelni minden 'rendhagyó' kifejezést is, vagyis a konstrukció többletjelentéssel rendelkező (idiomatizálódó) és/vagy alakilag szabálytalan példányait (lásd 2.1. fejezet 3-as csoport) (pl. *el van havazva* – vagyis sok dolga van, *le van égve* – vagyis nincs pénze, *el van utazva* – vagyis nem elérhető, *meg van elégedve* – vagyis megfelelőnek találja, *zárva van* – vagyis nem tart nyitva, *ki van zárva* – vagyis szó sem lehet róla). Ha ezeket a kifejezéseket (is) diskurzusszinten mutatjuk be és gyakoroltatjuk, lehetőség nyílik a forma, a jelentés és a használat (pl. stílus) megfigyelésére is (27).

(27)

- Lesz egy jó koncert csütörtök este az Est Caféban. Nincs kedved elmenni?
- Bocs, nekem most nem lesz jó. Nagyon *el vagyok havazva*. Jövő héten két vizsgám is lesz, arra kell tanulnom.
- Én is nagyon *el vagyok maradva* a feladataimmal, egy csomó házit meg kell még írnom. De muszáj egy kicsit pihenni is. Na, menjünk el arra a koncertre!
- *Vajon mit jelent az EL VAN HAVAZVA és az EL VAN MARADVA (VALAMIVEL) kifejezés?*
- *Melyik szót ragozzuk ebben a két kifejezésben?*
- *Vajon kik és hol beszélgetnek? Milyen viszonyban lehetnek egymással? Honnan tudjuk?*
- *Párokban alkossatok hasonló dialógust, amelyekben szerepel ez a két kifejezés (a beszédhelyzet legyen hasonló)!*

Végül fontos kérdés, hogy mikor érdemes tanítani a predikatív határozói igeneves konstrukciót. Ahogy a korábbi fejezetekben láttuk, a [VM+BE+V_{ADV}] a kód, az inferencia és a társadalmi nyelvhasználat szintjén is összetett információkat foglal magában. Ha explicit tanítására vállalkozunk, nemcsak morfoszintaktikai (a létige ragozása, a határozói igenév képzése, az igekötős ige elváló szórendje), hanem szemantikai (tranzitivitás, ige típus, tematikus szerepek) és pragmatikai (a „szavak mögötti” szándékok) szempontokat is be kell vonni a leírásba. Továbbá a szociokulturális kompetenciába tartozó ismereteket is szükséges lehet átadni a tanulóknak a létigés határozói igeneves szerkezet sajátos szociolingvisztikája miatt (nyelvi ideológiák, stigmatizáció, beszéltnyelvi alakok). Mindezek okán a konstrukció teljeskörű feltárására valószínűleg csak magasabb nyelvtudási szinteken érdemes vállalkozni – kiegészítve azzal, hogy nincsenek átfogó adataink a morfológiai és szintaktikai struktúrák, valamint a szemantikai kategóriák elsajátításának sorrendjéről nem magyar anyanyelvű beszélőknél. Ugyanakkor elképzelhetőnek tartjuk a produktívabb konstrukciótípus (2.1. 1-es csoport) korábban történő analitikus tanítását (B1⁺–B2⁻ szint), illetve a kevésbé produktív és idiomatikus gyakori példányok (2.1. 2-es csoport) holisztikus eseti szerepeltetését – a tanuló szükségletek figyelembevételével.

5. Zárszó

Tanulmányunkban a létigés határozói igeneves szerkezetet vizsgáltuk. A szakirodalom alapján bemutattuk a jellemzőit és a lehetséges csoportosítási szempontokat. Megállapítottuk, hogy az elemzések annyira sokféle lexikális tulajdonságára építenek az igéknek, hogy a nagyon szerteágazó és finom részleteket figyelembe véve nem praktikus előállító szabályként definiálni a szerkezet tulajdonságait. Mind a szakirodalmi ötletek továbbgondolása alapján (Bartos 2009; Alberti 1996), mind a célkitűzésünk érdekében (magyar mint idegen nyelv tanítása) konstrukciós elemzést javasoltunk. Továbbá amellet érveltünk, hogy a – nyelvművelői hatásra – kétes megítélésű szerkezetet beszéltnyelvi gyakorisága miatt mindenképpen érdemes beemlíteni a magyar mint idegen nyelv oktatásába. Nem mindegy

azonban, hogy mikor, kinek és hogyan tanítjuk. Két kategória elkülönítésére tettünk javaslatot: az egyik a „szabályszerűbb”, ezért küszöbszinttől analitikusan (grammatikai konstrukcióként) tanítható–tanulható kifejezések csoportja, a másik pedig a „rendhagyóbb”, ezért igény szerint, példányalapon, holisztikusan (lexikai konstrukcióként) tanulandó kész kifejezések köre. Konkrét feladatötleteket is adtunk (az észrevételt és a megértést az összevetésen keresztül segítő képek és kérdések: dinamikus folyamat mint előzmény és tartós statikus eredményállapot mint következmény; megfigyelés és alkalmazás minimális diskurzuskontextusban: pl. tematikus teendőlista), hogy a magyartanárok bátran hozzá merjenek nyúlni ehhez a témához.

Irodalom

- Alberti Gábor 1996. Passzíválási művelet a magyarban. In: László Büky – Márta Maleczki (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei 2.* Szeged: JATE. 7–46.
- Ariel, Mira 2010. *Defining Pragmatics.* Cambridge University Press, Cambridge.
- Barkász Károly 1874. Írva van, írva lett, írva lesz. *Magyar Nyelvőr* 3/11: 486–491.
- Bartos, Huba 2009. The syntax of Hungarian -vA adverbial participles: A single affix with variable merge-in locations. In: K. É. Kiss (ed.): *Adverbs and adverbial adjuncts at the interfaces.* Berlin: Mouton de Gruyter. 75–102.
- Bene Annamária 2005. *Az igék bennható–mediális–tranzitív felosztásának alkalmazhatósága magyar szintaktikai és morfológiai sajátosságok magyarázatában.* PhD-értekezés, ELTE, Budapest.
- Bene Annamária 2008. Az igék argumentumszerkezeti felépítésének szerepe a műveltető igealakok képzésében. *Magyar Nyelv* 104/1: 51–65.
- Bene Annamária 2011/2020. *Medialitási jelenségek a magyar nyelvben.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Csontos Nóra – Dér Csilla Ilona 2019. *Pragmatika a magyar mint idegen nyelv oktatásában.* KRE–L’Harmattan, Budapest.
- Dóla Mónika 2020. *Módszertani útmutató a magyar nyelv tanításához.* KRE–L’Harmattan, Budapest.
- É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter 2003. *Új magyar nyelvtan.* Osiris, Budapest.
- Hegedűs Rita 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések.* Tinta, Budapest.
- Károly Sándor 1959. El van ázva..., el volt ázva.... *Magyar Nyelv* 55/4: 536–540.
- Kenesei István 2000. Szavak, szófajok, toldalékok. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kertész Judit 2005. *Eseményszerkezet, aspektus, mondat szerkezet. A predikatív határozói igenevek.* Szakdolgozat. ELTE, Budapest.
- Komlósy András 1992. Régensek és vonzatok. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 299–527.
- Laczkó Tibor 2000. A melléknévi és határozói igenévképzők. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Laakso, Johanna 2023. An infinitive by any other name: On the non-finites in Hungarian, Finnish and Estonian grammars. *Hungarian Studies* 37/1: 107–122.
- Lanstyák István 2014. *Nyelvalakítás és nyelvi ideológiák.* Comenius Egyetem, Pozsony.
- Lowe, John J. 2019. The Syntax and Semantics of Nonfinite Forms. *Annual Review of Linguistics* 5: 309–328.
- Nádasdy Ádám 2002. Mi a baj a nyelvműveléssel? *Népszabadság*, 2002. május 18.
- Perlmutter, David 1978. Impersonal passives and the unaccusative hypothesis. In: *Proceedings of the fourth annual meeting of the Berkeley Linguistics Society.* Berkeley Linguistics Society – University of California, Berkeley. 157–189.
- Pienemann, Manfred 1984. Psychological constraints on the teachability of languages. *Studies in Second Language Acquisition* 6: 186–214.
- Simonyi Zsigmond 1907. Írva van, írva volt, írva lesz. *Magyar Nyelvőr* 36/9: 385–397.
- Szita Szilvia – Pelcz Katalin 2023. *MagyarOK B1+.* PTE AOK, Pécs.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *Magyar nyelvtan.* Osiris, Budapest.
- Tóth Ildikó 2000. VA and VÁN participles in Hungarian. In: Gábor Alberti – István Kenesei (eds.): *Approaches to Hungarian 7.* JATEPress, Szeged. 239–256.
- Török Csanád 2023. A létigés határozói igeneves szerkezetek nyelvészeti-nyelvművelői megítélésének változása az elmúlt másfél században. *Scholia Iuvenum Humaniora* 3/1: 131–143.
- Yue Tianqi 2023. *A hely és az idő kifejezése kínaiul és magyarul.* Szakdolgozat. PTE BTK Nyelvtudományi Tanszék, Pécs.

Dóla, Mónika – Viszket, Anita – Kárpáti, Eszter – Kleiber, Judit

The predicative adverbial participle construction in Hungarian and in the teaching of Hungarian

This study investigates the predicative adverbial participle construction in Hungarian and its teachability in Hungarian as a foreign language. The [VM+BE+VADV] construction combines a verbal modifier, the copula *van* ('be'), and an adverbial participle marked by the suffix *-va*. Although widely used in everyday language, this linguistic expression has long been stigmatized due to prescriptive norms and is rarely addressed in Hungarian language teaching. Drawing on previous research and our own observations, we classify the construction into three groups based on verb argument structure and examine its morphosyntactic, semantic, and pragmatic properties. We argue for a construction-based approach that treats the phenomenon holistically rather than as a generative rule set. The paper also explores pedagogical implications: when, how, and to whom the construction should be taught. We propose two teaching strategies – analytical instruction for more regular forms and lexical treatment for idiomatic or less predictable expressions – and illustrate these with practical classroom tasks. Our findings highlight the importance of integrating this high-frequency construction into communicative language teaching while considering its sociolinguistic profile and learner readiness.